

Z powyższego widać, że A. Wasserman wpisuje się we wspomniany wcześniej nastrój „zdziwienia” wobec aspiracji niepodległościowych Ukrainy, acz robi to na swój sposób „subtelnie”, pisząc np. o tym, „z czego zrobiona jest Ukraina”: „Mówiąc o Małej i Nowej Rusi oraz Galicji, ja nie «odbieram Ukrainie prawa do własności». Po prostu przypominam: jest ona zebrana z jednostek historycznie i kulturowo bardzo różnych. [...] Ukraina (jak każde państwo) nie jest monolitem, a mozaiką. Mała Ruś – to nie «kolonialny pseudonim». Nazwa powstała na długo przed zjednoczeniem się w 1654 roku, które teraz należy nazywać kolonialnym podbojem. Małą nazwano rdzenną Ruś, kiedy wokół niej zaczęła się rozrastać Wielka. Tak, jak Małopolską nazywają Krakowszczyznę, gdzie po raz pierwszy powstało polskie królestwo. Tak więc «mała» we współczesnym języku oznacza «załączkowa». A geograficzny termin «okraina» zmienili w polityczną nazwę «Ukraina» Polacy, chcąc oderwać Małą Ruś od Wielkiej” (patrz s. 232–234).

W książce nie brak i innych odniesień do Polski – zarówno tej historycznie odległej (choćby rozważania nt. Polski w czasie powstań kozackich, patrz np. s. 240–243), jak i współczesnej: „Twardego, ale poczytalnego polskiego prezydenta Kwaśniewskiego zastąpili bracia Kaczyńscy, gorliwie czyniący z ojczystego państwa cyrk. Pamiętacie chociaż, jak rozprawili się z własnym wywiadem wojskowym, obwiniając o współpracę ze ZSRR – w ramach Układu Warszawskiego! – wszystkich specjalistów. Do tego stosunki z Unią Europejską bracia tak popsuli, że wszyscy tam poważnie rozpatrują problem: jak wyprowadzić Polskę z Unii wbrew jej woli?” (patrz s. 411).

Przy kontrowersyjności wielu tez A. Wassermana, recenzowana publikacja jest interesująca, właśnie zwłaszcza z uwagi na akcentowany wyraźnie subiektywizm Autora do poruszanych problemów. Może być to oczywiście potraktowane jako ujma dla tej książki, może być ona jednak i wartością: prezentuje jaskrawe poglądy, które mogą dla innych stanowić wyraźny punkt odniesienia.

Łukasz DONAJ

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań

Justyna Zając, *Role Unii Europejskiej w regionie Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010, ss. 354.

Role Unii Europejskiej w regionie Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu to wnikliwa politologiczna analiza autorstwa Justyny Zając. Unia Europejska jest zainteresowana tytułowym regionem z uwagi na usytuowanie geopolityczne. Temat podjęty przez Justynę Zając jest ważny z uwagi na położenie geopolityczne regionu, bogactwo surowców czy nierozwiązany konflikt arabsko-izraelski, a wszelka analiza jak najbardziej pożądana.

Książka składa się z dziewięciu rozdziałów, z których każdy wieńczy konkluzje Autorki. Lektura została opatrzona w zakończenie, indeksy i bibliografię, na którą składa się wiele obcojęzycznych publikacji oraz dokumentów Unii Europejskiej, państw Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu.

W rozdziale pierwszym scharakteryzowano teorie ról międzynarodowych pod kątem definicji, uwarunkowań, typologii, efektywności i przydatności do analizowania oddzia-

ływań międzynarodowych Unii Europejskiej. Autorka zauważa, że role międzynarodowe, tak jak i role społeczne, na których początkowo się opierały, są kategorią niezwykle złożoną. Powoduje to brak jednej definicji, a tym samym określenia, którzy uczestnicy stosunków międzynarodowych mogą odgrywać role międzynarodowe: czy tylko państwa, czy też aktorzy pozapaństwowi. Przyjęto jednak, że role międzynarodowe mogą pełnić wszyscy aktorzy stosunków międzynarodowych, również Unia Europejska. Dla aktorów międzynarodowych można wyróżnić indywidualne uwarunkowania. W przypadku państw uwarunkowania ról międzynarodowych można podzielić na wewnętrzne (obiektywne, np. środowisko geograficzne, potencjał ludnościowy czy wojskowy; i subiektywne, np. tożsamość narodowa i koncepcja ról międzynarodowych państwa) oraz zewnętrzne (obiektywne, np. trendy ewolucji środowiska międzynarodowego i pozycje państwa w systemie stosunków międzynarodowych; i subiektywne, np. tożsamość międzynarodowa innych państw czy koncepcje ich ról międzynarodowych) (s. 27). Odnosząc się do typologii ról, Autorka wykorzystała kryteria: podmiotowe, przedmiotowe, czasowe, przestrzenne, stosunku do rzeczywistości międzynarodowej, hierarchiczności i efektywności. Ukazała dużą użyteczność ról w międzynarodowej rzeczywistości, powołując się m.in. na teorie J. Pietrasia, K. Holstiego, C. Syndera, J. Rosenau'a, czy L. Aggestam. Podkreśliła, że teorie międzynarodowe wyjaśniają związki między jednostkami a dynamiką stosunków międzynarodowych, pozwalając na porównanie struktur transnarodowych i analizę państwa jako możliwego do obserwacji zespołu zjawisk.

Rozdział drugi stanowi omówienie uwarunkowania ról Unii Europejskiej przez pryzmat położenia geopolitycznego, potencjał ludnościowy, gospodarczy, naukowo-techniczny i militarny, a także pod kątem pozycji i tożsamości międzynarodowej UE, historycznych związków Europy z Afryką i Bliskim Wschodem, sytuacji wewnętrznej w państwach Afryki północnej i Bliskiego Wschodu oraz wyzwań i zagrożeń dla bezpieczeństwa europejskiego generowanych w podmiotowych regionach. Zwrócono uwagę na charakter instrumentów, jakimi w polityce zewnętrznej dysponuje Unia Europejska, a są to głównie środki pozamilitarne. UE nadal bowiem pozostaje potęgą cywilną, a jej system instytucjonalny nie sprzyja skuteczności działań zewnętrznych, zwłaszcza w polityce zagranicznej i bezpieczeństwa, co osłabia odgrywane przez UE role międzynarodowe. Autorka zauważa, że polityka zagraniczna Unii Europejskiej pozostaje polityką międzyrządową, a uwarunkowaniem tego są często rozbieżne interesy państwa członkowskich, nie pozwalające na realizację wspólnych stanowisk. Międzyrządowy charakter sprawia też, że role UE w Afryce Północnej i na Bliskim Wschodzie są często przypadkiem w interesach kilku jej państw członkowskich. W książce podkreślono, że najbardziej zainteresowane oddziaływaniem w tym regionie są państwa śródziemnomorskie, czyli Francja, Hiszpania i Włochy. Aktywnością w tym względzie wykazują się także: Portugalia, Wielka Brytania, Niemcy i Szwecja. Region Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu jest ważny dla Unii także w związku z powiązaniem gospodarczymi i kulturowymi.

W rozdziale trzecim scharakteryzowano koncepcję ról Unii Europejskiej przez pryzmat dokumentów programowych, roli aktywnego aktora w rozwiązywaniu konfliktu arabsko-izraelskiego, roli promotora środków budowy zaufania, partnerstwa i bezpieczeństwa oraz zbrojenia. Autorka omawia rolę promotora reform ekonomicznych oraz zrównoważonego rozwoju regionu, rolę propagatora wartości demokratycznych, praw człowieka i dialogu międzykulturowego, a także instrumenty finansowe realizacji ról UE. Role mają na celu wprowadzenie w przedmiotowym regionie pokoju, stabilności i dobrobytu, które przy-

czynią się do zwiększenia bezpieczeństwa UE i realizacji jej interesów. Zwraca się uwagę, że UE stoi na stanowisku zaprowadzenia w regionie śródziemnomorskim strefy pokoju i dobrobytu. Nie będzie to możliwe bez trwałego i sprawiedliwego zakończenia konfliktu arabsko-izraelskiego. Zaznacza się odgrywanie przez UE ról wspomagających w postaci wsparcia dyplomatycznego dla stron konfliktu oraz podmiotów pozaregionalnych, podejmujących wysiłki na rzecz pokoju, współtworzenie palestyńskich struktur państwowych, pomoc rozwojową i humanitarną dla Palestyńczyków oraz promocję rozwoju współpracy regionalnej. Unia Europejska podejmuje także działania na rzecz wprowadzenia w regionie zaufania i partnerstwa oraz utworzenia strefy wolnej od broni masowego rażenia. Autorka zaznacza starania UE w zwalczaniu nielegalnych migracji oraz przestępczości zorganizowanej. Zauważa, że dysproporcje rozwojowe między poszczególnymi państwami regionu stwarzają wiele problemów politycznych, gospodarczych, społecznych, ekologicznych i kulturowych. Stąd też promowanie przez UE reform i integracji między tymi państwami. Odgrywanie zadeklarowanych przez UE ról międzynarodowych mają ułatwić instrumenty finansowe, np. utworzony w 1995 r. program MEDA, który funkcjonował do 2006 r., a następnie został zastąpiony Europejskim Instrumentem Sąsiedztwa i Partnerstwa (s. 130).

W rozdziale czwartym, zatytułowanym „Rola aktywnego aktora w rozwiązywaniu konfliktu arabsko-izraelskiego” omawia się aktywność dyplomatyczną, współtworzenie palestyńskich struktur państwowych, udzielanie pomocy rozwojowej i humanitarnej Palestyńczykom oraz wspieranie rozwoju współpracy regionalnej. Unia Europejska uważa, że bez rozwiązywania konfliktu arabsko-izraelskiego nie jest możliwe zapewnienie pokoju, bezpieczeństwa i dobrobytu w regionie Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu. Dla osiągnięcia celu podejmuje się roli aktywnego aktora dyplomatycznego, a także aktora współtwórcy palestyńskich struktur państwowych, mecenasa pomocy rozwojowej regionalnej między skonfliktowanymi państwami. Unia Europejska stoi na stanowisku, że władze Izraela powinny wycofać się z ziem zajętych podczas wojny sześciodniowej 1967 r. Państwa członkowskie UE są przeciwne budowaniu osiedli żydowskich na tych terenach oraz muru odgradzającego Izrael od ziem Autonomii Palestyńskiej. Krytykują także odwetowe działania izraelskie wobec Palestyńczyków, uważając je za nieproporcjonalne do ataków palestyńskich na Izrael, potępiając jednocześnie akty terroru ze strony palestyńskiej. Przez Specjalnego Przedstawiciela do spraw bliskowschodniego procesu pokojowego, Wysokiego Przedstawiciela do spraw WPZiB, decydentów państw członkowskich oraz uczestnictwo międzynarodowych strukturach, działających na rzecz pokoju w regionie Unia Europejska pełni rolę obserwatora i mediatora. Zdaniem Autorki uwagę zwraca ograniczona rola dyplomacji UE w rozwiązywaniu konfliktu arabsko-izraelskiego. Pierwszoplanową rolę w tym zakresie wciąż pełnią Stany Zjednoczone. Unia Europejska, ze swojej strony, odgrywa rolę współtwórcy struktur niepodległego państwa palestyńskiego, gdyż to, jej zdaniem, jest gwarancją pokoju na Bliskim Wschodzie. Włączyła się w tworzenie sprawnie działających instytucji bezpieczeństwa wewnętrznego i wymiaru sprawiedliwości oraz sprawnego zarządzania finansami publicznymi. Jest również największym na świecie sponsorem pomocy humanitarnej dla Palestyńczyków, a także dokonuje największych wpłat na rzecz Agencji NZ do spraw Pomocy Uchodźcom Palestyńskim na Bliskim Wschodzie (s. 165).

W rozdziale piątym scharakteryzowano rolę Unii Europejskiej jako promotora środków budowy zaufania, partnerstwa i bezpieczeństwa oraz rozbrojenia. Omówiono proces promowania środków budowy zaufania i partnerstwa, zwalczanie nielegalnych migracji oraz przestępczości zorganizowanej, a także promowanie ograniczenia zbrojeń w regionie

i utworzenia strefy wolnej od broni masowego rażenia. Dla wypełnienia wymienionej roli Unia Europejska podejmuje działania na rzecz stworzenia mechanizmu zapobiegania konfliktom, wdrożenia w regionie środków budowy zaufania i partnerstwa oraz ograniczenia zbrojeń i utworzenia strefy wolnej od broni masowego rażenia. Swoją rolę UE odgrywa od lat dziewięćdziesiątych XX wieku, a zaangażowanie jej wzrosło po ustanowieniu Partnerstwa Eurośródziemnomorskiego w 1995 r. Unia Europejska pełni również rolę promotora reform ekonomicznych oraz zrównoważonego rozwoju regionu. W tym celu wspiera reformy ekonomiczne w państwach wschodniego i południowego wybrzeża Morza Śródziemnego oraz współtworzy eurośródziemnomorską strefę wolnego handlu. UE promuje integrację gospodarczą państw arabskich. Odbywa się to jednak w sposób deklaracyjny i w praktyce nie ma szczególnie dużego znaczenia. Unia Europejska inicjuje i wspiera zrównoważony rozwój. W energetyce odbywa się to przez rozbudowę sieci, promocję energii odnawialnej oraz przeprowadzanie reform w tym sektorze, w szczególności modyfikację prawodawstwa Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu (s. 196). Dla obniżenia kosztów logistyki negatywnie wpływających na konkurencyjność produktów Unia Europejska rozwija sieć transportową, opartą na nowoczesnych połączeniach krzyżowych. UE widzi też konieczność rozwoju sektora turystycznego jako elementu niezbędnego dla poprawy sytuacji ekonomicznej oraz sektora ochrony środowiska naturalnego, m.in. przez finansowanie poważnych projektów ograniczających największe źródła zanieczyszczenia.

W kolejnym rozdziale omówiono rolę Unii Europejskiej jako propagatora wartości demokratycznych, praw człowieka i demokratycznego dialogu. Zwrócono uwagę, iż Unia deklaruje demokratyzowanie państw Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu w dwojaki sposób: poprzez oddziaływanie na decydentów oraz wspieranie inicjatyw pozarządowych i budowanie społeczeństwa obywatelskiego. Od początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku UE utworzyła i wsparła finansowo wiele projektów, służących usprawnieniu działania administracji publicznej państw partnerskich, decentralizacji władzy, zwiększeniu udziału organizacji pozarządowych w kreowaniu polityki państwa, zwiększeniu udziału kobiet we wszystkich sferach życia społecznego. Przedłożyła również i wsparła wiele inicjatyw rozwijających dialog międzyspołeczny, służący zwiększeniu porozumienia międzykulturowego. Projekty objęły współpracę między mediami, przedstawicielami społeczeństw obywatelskich, studentami i naukowcami. (s. 227). Jako ważny element dialogu międzykulturowego wymieniono również implementację programu wspólnej ochrony eurośródziemnomorskiego dziedzictwa kulturowego oraz działalność Eurośródziemnomorskiej Fundacji do spraw Dialogu Międzykulturowego im. Anny Lindhl. Zauważa się, że deklaracje dotyczące intensywnego odgrywania roli propagatora wartości demokratycznych i praw człowieka były jednak realizowane w ograniczonym stopniu. Śródziemnomorskie państwa członkowskie UE obawiały się, że zbyt szybkie wdrożenie zasad demokracji w tym regionie może przynieść odwrotny skutek. Dopiero po atakach terrorystycznych 11 września 2001 r. działania te zostały zintensyfikowane. W dalszej kolejności omówiono specyfikę ról Unii Europejskiej z podziałem na: instytucjonalizację stosunków z państwami regionu, kompleksowość działań, zasadę warunkowości i multilateralizm. Elementy te występują również w polityce UE względem innych państw, ale w przypadku Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu są bardziej nateżone. Autorka zauważa, że od momentu zainicjowania przez Unię Europejską w 1995 r. szerokiego programu z wymienionymi państwami zostały stworzone pierwsze, wspólne instytucje: regularne konferencje ministerialne, spotkania wyższych rangą urzędników, zgromadzenie parlamentarne, sieci współpracy między ekspertami

w różnych dziedzinach i przedstawicielami społeczeństw obywatelskich, a także utworzono Komitet Eurośródziemnomorski do spraw Procesu Barcelońskiego. Ponadto Unia Europejska realizuje w omawianym regionie strategię działania kompleksowego, wychodząc z założenia, że jest to jedyna metoda na stworzenie z niego obszaru pokoju, stabilności i dobrobytu. Wszystko to sprawia, że UE pełni wiele ról jednocześnie: promotora środków budowy pokoju i zaufania oraz rozbrojenia, reform ekonomicznych i zrównoważonego rozwoju regionu, propagatora demokracji, praw człowieka i dialogu międzykulturowego. Jednocześnie spełnia rolę aktywnego aktora w rozwiązywaniu konfliktu arabsko-izraelskiego. Zwrócono uwagę, że UE słusznie tu uznaje, że bez trwałego jego zakończenia stabilność i rozwój regionu śródziemnomorskiego nie będą możliwe. Unia Europejska odgrywa wymienione role, wykorzystując zasadę warunkowości, polegającą na uzależnieniu udzielania pomocy państwu partnerskiemu od realizacji przez nie politycznych i gospodarczych wytycznych unijnych. W praktyce ma ona jednak w dużym stopniu charakter deklaratywny.

W ostatnim rozdziale analizuje się efektywność ról Unii Europejskiej przez pryzmat trzech czynników: racjonalności koncepcji, stopnia jej realizacji oraz poziomu akceptacji przez państwa regionu. Stwierdzając, że efektywność ta nie jest duża (s. 274), podkreślono, że koncepcja tak wielu ról jest zgodna z interesami UE, będąc wypadkową środków będących w jej dyspozycji. Autorka zwraca uwagę, iż nie jest to zgodne z oczekiwaniami państw północnoafrykańskich i bliskowschodnich, a także nie w pełni adekwatna do warunkowań istniejących w tym obszarze. Władze państw arabskich nie zgadzają się z unijną koncepcją bezpieczeństwa regionu śródziemnomorskiego, ideą wdrażania demokracji i praw człowieka oraz niektórymi aspektami reform gospodarczych i społecznych. Przedstawiciele Izraela natomiast krytycznie odnoszą się do koncepcji roli UE w rozwiązywaniu konfliktu arabsko-izraelskiego, zarzucając państwom UE pro-palestyńską postawę.

Książka Justyny Zajac jest bardzo ważną i potrzebną analizą ról Unii Europejskiej w regionie Afryki Północnej i Dalekiego Wschodu. Pozwala zrozumieć problemy i oczekiwania państw regionu śródziemnomorskiego. Systematyzuje także wiedzę na temat działań Unii Europejskiej w celu ustanowienia pokoju i zagwarantowania rozwoju w tym ważnym dla państw europejskich obszarze.

Wojciech STANKIEWICZ

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn

Sebastian Tomasz Stępnicki, *San Marino w stosunkach międzynarodowych*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010, ss. 167.

W lutym 2010 roku nakładem Wydawnictw Akademickich i Profesjonalnych ukazała się monografia autorstwa Sebastiana T. Stępnickiego pt. *San Marino w stosunkach międzynarodowych*. Praca naukowa jest częścią serii monografii zatytułowanych „Studia Europejskie”, większości których tematem są Unia Europejska i procesy integracyjne w Europie. Praca jest jednym z kolejnych etapów pracy naukowej doktora S. T. Stępnickiego nad swoistością polityki wewnętrznej i zagranicznej Republiki San Marino. Po dokonaniu bardzo